

Сергей Горин

**ЛУЦКИЙ ДОМИНИКАНСКИЙ МОНАСТЫРЬ УСПЕНИЯ ПРЕСВЯТОЙ
БОГОРОДИЦЫ: РЕЛИГИОЗНЫЙ АВТОРИТЕТ СРЕДИ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ
И ПЕРСОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ МОНАХОВ
(вторая половина XVI в. - первая четверть XVII в.)**

На основании неопубликованных документальных источников исследуется история конвента: сведения про пожертвования от верующих и погребения в нем дают нам определенное представление о религиозном авторитете обители среди населения, составлено список зафиксированных в документах монахов. Собранный материал помогает лучше понять определенные особенности функционирования монастырей в украинских землях, в частности на Волыни.

Ключевые слова: церковь, монастырь, настоятель, монах.

Serhij Horin

**THE LUTSK DOMINICAN MONASTERY OF THE IMMACULATE VIRGIN MARY:
ITS RELIGIOUS PRESTIGE BETWEEN LOCAL POPULATION AND MONK
PERSONNEL (UNTILL THE END OF THE 1625)**

Drawing from the unpublished documental sources the author researches the history of this convent: the evidences about donations from population and burials in monastery are collected, the list of recovered monks is fixed. The research allows for better understanding of the some aspects of Volyn monasteries functioning in the period.

Keywords: church, monastery, abbot, monk.

УДК [94:726.54](477.75)«1944/1991»

Андрій Соколов (м. Сімферополь)

**З ІСТОРІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОБОРУ СВЯТОГО
КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА У ХЕРСОНЕСІ
(1944–1991)**

Розглядається історична доля собору Святого Рівноапостольного князя Володимира у Херсонесі в період 1944–1991 рр. Продемонстровано вплив державної культурної політики на стан пам'ятника. Особлива увага надається участі Херсонеського державного історико-археологічного заповідника і громадськості у збереженні та реставрації собору.

Ключові слова: Володимирський собор, Херсонес, охорона пам'яток, руйнування, реставрація

Охорона пам'яток історії та культури в радянський період перебувала в тісній залежності від культурної політики, що проводилась вищим керівництвом країни. Особливо яскраво це ілюструє ставлення держави до будівель храмів і монастирів, які нерідко використовувалися в господарських цілях, перебували в занедбаному стані або цілеспрямовано знищувались. У цьому зв'язку примітна доля собору Святого Володимира у Херсонесі.

Херсонеський Свято-Володимирський собор – одна з найбільш відомих і шанованих православних святинь на Україні. Історія його створення і відновлення широко висвітлена в кримиознавчій літературі. Серед останніх робіт варто відзначи-

ти колективну працю В. С. Виноградова, В. Б. Іванова, М. І. Золотарьова, В. В. Хапаєва «Владимирський собор в Херсонесі» [1], статті Л. М. Крошченко та Є. І. Осадчого [2], Ю. А. Бабінова і Л. В. Марченко [3].

Незважаючи на значний масив існуючої літератури, проблема збереження Володимирського собору до цих пір не отримала належної наукової оцінки. Стаття, заснована на широкому колі опублікованих і неопублікованих джерел, переслідує мету максимально повно висвітлити проблему охорони Володимирського собору в період 1944–1991 рр. Після ліквідації Херсонеського Володимирського чоловічого монастиря в 1923

році через рік був закритий собор. Будівля була переобладнана під розміщення частини археологічних експонатів Херсонеського музею. Але музеєм собор прослужив недовго. Під час оборони Севастополя 1941–1942 рр. в купол собору потрапила авіаційна бомба, в результаті чого будівля сильно постраждала. Ще великих руйнувань собор зазнав у травні 1944 р., коли німецькі війська, готуючись до відступу, за наказом коменданта міста замінували і підірвали будівлю, внаслідок чого обвалилися залишки барабана і перекриття над першим ярусом [2, с. 43].

Зруйнований собор, на думку Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів РРФСР, не мав історико-архітектурного значення. При цьому було підраховано, що для повного відновлення будівлі в первісному вигляді необхідно затратити більше 18 млн. крб. [4, арк. 2]. У листі директора Херсонеського музею від 12 червня 1951 р. Комітет повідомив, що не заперечує проти розбирання собору з умовою обов'язкового збереження розташованого всередині храму IX століття [5, арк. 60]. Офіційний дозвіл на демонтаж руїн Комітет прийняв у постанові від 21 березня 1952 р., але проведення цих робіт вимагало узгодження з місцевою владою [6, арк. 133]. Дирекція музею багаторазово зверталася до Управління культури Севастопольського міськвиконкому з проханням вирішити питання про долю собору у зв'язку з його аварійним станом. При цьому музей неодноразово наголошував, що розбирання його руїн уже ведеться будівельними організаціями міста. На вимогу тресту «Севастопольбуд» у липні 1952 р. з собору була взята частина мармурового облицювання для будівництва готелю «Севастополь». На початку 1956 р. були зняті облицювальні плити цоколя з мармурового вапняку для виготовлення бордюрів в одному з міських скверів. Через два роки з облицювання підлоги були вилучені гранітні сходи, і білі мармурові плити, надалі використані для зведення сходів до пам'ятника В. І. Леніну на Центральному пагорбі [7, арк. 19].

Цінні архітектурні деталі, часто без будь-якого плану і узгодження, продовжували демонтувати й вивозити. У 1957 році Херсонеський державний історико-археологічний музей звернувся до Севастопольського виконкому (далі – Севміськвиконком) з проханням включити в план однієї з будівельних організацій міста роботи з розбору собору і надати для цього необхідні асигнування [7, арк. 20]. Але і це питання міська влада залишила без відповіді. Через ветхість будівлі в

1959 р. відбулося обвалення фронтона північного фасаду собору. Обвалення загрожувало склепінчастим перекриттям центральної і північно-західній частині собору [3, с. 130].

Особливо гострим питання про долю Володимирського собору стало після Січневого пленуму ЦК КПРС 1961 р., на якому М. С. Хрущов назвав витрати на реставраційні роботи «марнотратством народних коштів». На Пленумі висловлювалися зауваження, що стосуються практики реставраційних робіт, перехід до більш дешевих методів реставрації, а так само звучали заклики позбавлятися від пам'ятників, що «не мають історичної цінності» [8, с. 602].

Проголошені політичні установки стали сигналом до дії для влади усіх рівнів. У січні 1961 р. спеціальна комісія досліджувала руїни і зробила висновок, що Володимирський собор не підлягає відновленню, а його залишки повинні бути розібрані [9, арк. 1]. Стан собору загрожував численним екскурсантам і розташованим поряд пам'ятникам. Щоб уникнути нещасних випадків Херсонеський музей розробив проект демонтажу собору. Сам музей не мав коштів на проведення таких складних робіт, тому пропонував зробити їх за рахунок будівельних матеріалів отриманих від розбирання руїн [5, арк. 30]. Загальні витрати за попередніми підрахунками повинні були скласти 34740 крб., у той час як вартість отриманих будматеріалів – 62343 крб. [7, арк. 11]. Проте остаточне слово в долі собору повинна була сказати Севастопольська міська рада, але депутати так і не прийняли ніякого рішення.

Руїни стали становити велику небезпеку для відвідувачів заповідника. У листі голові Севміськвиконкому П. М. Стенкова від 7 березня 1968 р. директор музею І. А. Антонова повідомляла: «Численні написи про аварійний стан будівлі не зменшують числа бажаючих підлітків та молоді будь-яким способом потрапити всередину зруйнованої будівлі. При цьому використовуються способи явно небезпечні для життя. Стіни собору руйнуються, ділянки їх загрожують обвалом» [10, арк. 25].

У 1969 р. фахівці Московського архітектурного інституту під керівництвом доктора мистецтвознавства, професора Кирила Миколайовича Афанасьєва здійснили обстеження стану собору для пристосування під музей. Детально вивчивши руїни, К. М. Афанасьєв запропонував два варіанти реконструкції. Перший припускав часткове відновлення будівлі та розміщення на ниж-

ньому поверсі експозиції предметів візантійської епохи, а у верхньому – античної. Другий передбачав надбудову полегшеного каркасу та використання тільки нижнього поверху [11, арк. 21–22]. Обидва варіанти не знайшли підтримки у місцевої влади. Ще одна спроба перебудови собору під музей була зроблена в середині 70-х рр. ХХ століття. За основу був взятий другий проект Афанасьєва, доопрацьований архітекторами підприємства «Укрпроектреставрація». Передбачувані витрати були визначені в сумі 1 млн. крб. Однак, через занадто велику вартість цей проект так само не був реалізований [12, арк. 1].

Велике значення для збереження Володимирського собору мало надання йому статусу пам'ятки архітектури республіканського значення. У 1975 р. Севастопольський Міськвиконком за пропозицією керівництва Херсонеського музею порушив клопотання перед Радою Міністрів УРСР про взяття собору на облік та занесення, його в реєстр охоронюваних об'єктів [13, арк. 4.]. Відповідну постанову, після ряду тривалих узгоджень, було прийнято у вересні 1979 р. [14, арк. 17].

Зміни, що почалися з так званої «перебудови», зачепили всі сторони життя радянського суспільства. Ліквідація ідеологічних заборон, початок політики «гласності», проголошення свободи совісті та віросповідань сприяли поліпшенню відносин держави до культових пам'яток. По всій країні почалося відновлення храмів і монастирів, втрачених у роки атеїстичних гонінь.

У 1986 р. на замовлення Херсонеського заповідника інститутом «Укрпроектреставрація» під керівництвом архітектора Євгена Івановича Осадчого був розроблений проект реставрації Володимирського собору. Проектом передбачалося відновлення не тільки зовнішнього вигляду собору, але й інтер'єрів верхнього та нижнього храмів в їх справжньому вигляді [2, с. 43]. Відновити будівлю собору передбачалося до святкування 1000-річчя хрещення Русі, але здійснити такий масштабний проект не вдалося. Через відсутність необхідних коштів тільки на початку 1988 р. році була складена проектно-кошторисна документація першої черги робіт на суму 550 тис. крб. Загальна вартість реставрації повинна була скласти 3 млн. крб. Основним спонсором проекту виступило Українське товариство охорони пам'яток історії та культури – у 1988–1989 рр. виділити для цього 150 тис. рублів. Ще 50 тис. надав місцевий бюджет [12, арк. 18]. Головною підрядною організацією став ремонтно-реставраційний

кооператив «Херсонес», який у жовтні 1988 р. приступив до виконання робіт.

Було очевидно, що наявних коштів не вистачить, і керівництво заповідника зайнялося пошуком нових джерел фінансування. З цією метою 19 вересня 1989 р. був утворений Комітет зі сприяння Херсонеському заповіднику в реставраційно-відновлювальних роботах Володимирського собору. Ідею його створення запропонував народний художник СРСР Ілля Сергійович Глазунов, виступаючи 3 вересня 1989 р. на пресконференції в Ялті, присвяченій відкриттю персональної виставки. Відповідаючи на запитання журналістів, він підняв проблему збереження національного культурного надбання і закликав громадськість, згуртуватися навколо реставрації собору в Херсонесі. Членами Комітету стали відомі в Севастополі вчені та громадські діячі: Ю. О. Бабінов, Ю. Л. Горбенко, В. А. Мілодан, Л. В. Марченко, Г. В. Осипов, О. О. Рудометов, Є. Г. Юрздицька. У коло головних завдань Комітету входили: збір добровільних пожертвувань від підприємств, установ і приватних осіб; проведення православних свят; організація виставок з історії християнства в Криму [12, арк. 23]. Однією з перших ініціатив Комітету стало проведення благодійного вечора по збору засобів в фонд реставрації що відбувся 1 листопада 1989 року [15, с. 3].

Прохання надати благодійну допомогу у відновленні собору неодноразово направлялися в Московський Патріархат, до Патріаршого Екзарха України, Українському товариству охорони пам'яток історії та культури, приватним підприємцям, севастопольським підприємствам та організаціям. Але глибока економічна криза, почався у кінці 80-х рр., Став непереборною перешкодою на шляху реставрації Володимирського собору [16, арк. 1].

Таким чином, історія охорони Володимирського собору в Херсонесі наочно демонструє всі етапи культурної політики радянської держави в 1944–1991 рр. Зруйнований собор, на думку влади, не являв історичної та культурної цінності і підлягав знищенню. З початку 50-х рр. його руїни стали джерелом цінних матеріалів для різних будівельних організацій. Поступове поліпшення у ставленні влади і суспільства до своєї культурної спадщини дозволило взяти Володимирський собор на державний облік і охорону. Спроба відновити собор у його історичному вигляді розпочата в роки «перебудови» залишилась нереалізованою, до початку ХХІ століття.

Джерела та література

1. Виноградов В. С. Владимирский собор в Херсонесе: историко-публицистический очерк / В. С. Виноградов, В. Б. Иванов, М. И. Золотарев, В. В. Хапаев. – Севастополь, 2001. – 158 с.
2. Крощенко Л. М. Осадчий Є. І. Володимирський собор у Херсонесі – пам'ятник над коліскою християнства в Україні-Русі / Л. М. Крощенко, Є. І. Осадчий // Пам'ятки України. – 2001. – №4. – С. 36–47.
3. Марченко Л. В., Бабинов Ю. А. Роль Херсонесского музея в сохранении и восстановлении собора Святого Владимира // Взаимоотношения религиозных конфессий в многоукладном регионе : сб. науч. трудов / Нац. заповед. «Херсонес Таврический» – Севастополь: , 2001. – С. 128–132.
4. Національний заповідник «Херсонес Таврійський», науковий архів (далі – НЗХТ НА), спр. 950.
5. НЗХТ НА, спр. 1024.
6. НЗХТ НА, спр. 954.
7. НЗХТ НА, спр. 1107.
8. Пленум ЦК КПСС (10–18 января 1961 г.): Стенографический отчет. – М., 1961. – 648 с.
9. НЗХТ НА, спр. 1488.
10. НЗХТ НА, спр. 1460.
11. НЗХТ НА, спр. 2000.
12. НЗХТ НА, спр. 2730.
13. НЗХТ НА, спр. 1756.
14. НЗХТ НА, спр. 1942.
15. Благотворительный вечер в фонд реставрации Владимирского собора // Слава Севастополя. – 1989. – 28 окт. – С. 3.
16. НЗХТ НА, спр. 2958.

Андрей Соколов

Из истории сохранения собора Святого князя Владимира в Херсонесе (1944–1991)

В статье рассматривается историческая судьба собора Святого Равноапостольного князя Владимира в Херсонесе в период 1944-1991 гг. Продемонстрировано влияние государственной культурной политики на состояние памятника. Особое внимание уделено участию Херсонесского государственного историко-археологического заповедника и общественности в сохранении и реставрации собора.

Ключевые слова: Владимирский собор, Херсонес, охрана памятников, разрушение, реставрация

Andrew Sokolov

From the history of the Cathedral of St. Prince Vladimir in Chersonesos (1944–1991)

The article rassmarivaetsya historical fate of St. Prince Vladimir Ravnoapostolngo Chersonesos during 1944-1991 years. Demonstrate the influence of the state cultural policy in the state of the monument. Special attention is given to the participation Kherson State Historical and Archaeological Reserve and the public in the preservation and restoration of the cathedral.

Key words: St. Vladimir's Cathedral, Chersonesos, conservation, destruction, restoration.

